

ԱՐՈՐՏՈ

Սասնոյ անմահական ծովասարի ժեռուտ քղանցքներուն տակ թառող, Վերին Չորսդանց գիւղախումբի Մաղէնք գիւղէն էր Աբօ Մրտոն, որ իր ապրած վիպային կեանքով հանրածանօթ դէմք մը դարձած էր բովանդակ Սասնոյ մէջ, աւելի քան կէս դար առաջ: Անիկա բարեպաշտ ծնողքի մը ուխտի զաւակն էր, որ երբեօթը տարեկանը կը թեւակոխէ, ուխտի կը տարուի Մշոյ Ս. Կարապետի վանքը. հոն իր խարտեաշ ու գանգուր մագերուն խոպոպ հիւսքերը կտրուելով կը նուիրուի Ս. Գերեզմանին և ապա կտրուած մագերուն ծանրութեանը չափ ոսկի և արծաթ դարպաս տալով վերադառնալով կը գնուի իր ծնողքին կողմանէ:

Աբօ Մրտոն ո՛չ դպրոց տեսած էր և ո՛չ ալ կարդալ գիտէր, բայց իր ծաղիկ հասակէն ինքզինքն աստուածապաշտութեան վսեմ գաղափարին նուիրելով՝ կը մեծնայ ու կը զարգանայ բնութեան ընդարձակ դպրոցին մէջ և իր անբժ հաւատքին ներշնչումներովը յաճախ վանքերն ու սրբավայրերը ուխտի երթալով Ժամագրքէն, Սաղմոսէն, Աւետարանէն ու շարականներէն կարգ մը կցկտուր աղօթքները բերնուց կը սորվի, զորս միշտ և ամենուրեք արտասանելով կը ստանայ « Աբօ » տիտղոսը որ ընդհանրապէս կը տրուի տարէց ու բանգէտ մարդոց:

Աբօ Մրտոն, որպէս լեռնակեցիկ մարդ, երկար տարիներու ընթացքին հովուական խորհրդապաշտ կեանքին հետեւելով լիաճաշակ կ'ըմբռնէ անմահական ծովասարին բնական քաղցրութիւնները. անոր հոտաւէտ ծաղիկները, Սէյսունն ու Պէյպունը, պաղորակ աղբիւրները, երփներանգ խոտերը և զրախտանման հովոցները, որոնց իւրաքանչիւրն իր հրաշալի դերին մէջ՝ արդէն մէյ մէկ պերճախօս փիլիսոփաներէն աւելի հոգեցունց տպաւորութիւններ կը ներշնչեն մարդկային հոգեւոյն ու սրտին:

Քսան երկար տարիներու հովուական կեանքի միօրինակութիւնը Աբօ Մրտոյին

մէջ կը ստեղծէ անանձնական կեանքի մը բուռն գաղափարը, որուն մէջ կը ձգտի փնտռել կեանքին բոլոր երջանկութիւնները: Այդ իսկ նպատակով նա ի սպառ կը մերժէ ընտանեկան ջերմիկ մթնոլորտը և օր մ'ալ իր հովուական բիրն ու մախաղը ձգելով կը քաշուի Սեւ սարի ծառախիտ անտառը, ուր ամբողջ երեք տարիներ, առանց մարդու երես տեսնելու կ'ապրի ճգնաւորական կեանք մը, խոտ, բալուտ և մարծիթ ուտելով:

Հոն, անտառին խորը, այդ ծառախիտ և վեհերոտ ստուերներէն տակ, ուր բնութիւնը իր ահաւոր ստեղծագործութեան մէջ միայն Աստուծոյ փառքն ու մեծութիւնը կ'երգէ, Աբօ Մրտոն այլ եւս մարդէակ մ'ըլլալէ կը դադրի, իսկ գոռաներգունները զայն իրենց բանահիւսութեանց նիւթ ընելով՝ կը սկսին այլազան դիւցազներգութիւններ հիւսել անոր մասին: Ու մանք կ'ըսեն թէ « Աբօ Մրտոն Ս. Եղիայի պէս երկինք համբարձեր է ». ուրիշներ կ'ենթադրեն թէ « մեռեր և յարութիւն առեր է ». շատեր ալ զրոյց կը հանեն թէ « կերպարանափոխութեան օրէնքով փայտփորիկ թռչունի մը վերածուած ծառէ ի ծառ կը թռչտի »:

Սմէն մարդ Աբօ Մրտոյի անձով կը սկսի հետաքրքրուիլ, բայց ոչ ոք կը յանդգնի յառաջանալ ծառախիտ անտառին խորերը, ուր թերեւս իր ստեղծուած օրէն ի վեր մարդկային ոտքը չէ կոխած և լի է գանազան ահարկու գազաններով: Սակայն, ինչպէս գիւղական առածը կ'ըսէ, Աստուծոյ պահածը գայլը չ'ուտեր, այնպէս ալ բոլոր զրոյցներն ի դերեւ կ'ելլեն և Աբօ Մրտոն ամբողջ երեք տարի առանձին անտառին խորերը ապրելէ վերջը ողջ դուրս կու գայ և այս անգամ կը յայտնուի ժողովրդեան իրերէ ինքնավարժ ևաճար մը, որուն գործիքները շնորհուած էին Միդասի կողմանէ և թերեւս այդ ըլլար պատճառը որ Աբօ Մրտոն մինչեւ վերջը անմարդաբնակ տեղեր կը գործէր և միշտ կը զգուշանար իր գործիքները մարդոց ցոյց տալէ: Աբօ Մրտոյի գործիքները,

ըստ ոմանց պատմածին՝ հրեղէն էին և շուրջ քառասուն տարի շարունակ գործածուելով ոչ ժանգոտած և ոչ ալ գուլցած են: Իրաց այս պայմաններուն տակ, Աբօ Մրտոն ամէն տարի ամրան երեք ամիսները շարունակ Սեւ Սարի անտառին մէջ կ'անցընէր, ուր վայրենի գազաններու հետ անվախ և ընտելաբար ապրելով՝ կը շինէր ընտիր ջովիկ, բաթիկ, շերեփ, դգալ, թիակ և խամոդիչ, զորս խուրձ կապելով կը տանէր Արշոնց Ս. Քառասուն Մանկանց ուխտավայրի մեծ այրը, ուրկէ աշնան վերջերը դեռ ձիւնը չնստած մաս առ մաս Բասանց եօթը թաղ գաւառին գիւղերը տանելով կը փոխէր հացահատիկով և այսպէս կը ճարէր իր աղքատիկ ապրուստը:

Միեւնոյն ատեն Սասնոյ Մատին առաքելոյ, Մշոյ Ս. Կարապետի և Տարօնոյ բոլոր մուրատատուր վանքերուն զօրեղ օգնութիւնն ստանալու ջերմ հաւատքով տարուէ տարի իր արհեստին արդիւնքէն մէյմէկ բարդ (32 հատ) դգալ իրը նուէր կը տանէր: Այսու ամենայնիւ, Աբօ Մրտոն պարզ արհեստաւոր մը չէր, այլ անիկա որպէս իր ժամանակին ու շրջանին գիտուն մարդը հնարած էր նաեւ օգտակար գիւտ մը, որով գիւղացի արջապահները գիշեր ատեն արջերը կը փախցնէին իրենց արտերէն: Ամբողջ գիւտը կը բաղկանար երեք կտոր պարզ փայտերէ՝ կրէճ, համաձող և բարձիկ: Կրէճը աւելի քան 100 հրդեհը շրջապատ ունեցող փայտէ փորուած կլորակ աման մըն էր, որուն կցուած էր համաձողի մէկ ծայրը, իսկ միւս ծայրը զրուած էր հաստատուն բարձիկի (յենարան) մը վրայ: Այս գիւտը որ տեղական յորջորջումով Մրտոյի ջրթոփ ծանօթ էր, առ հասարակ կը հաստատուէր գիւղերէն հեռու բաց սարերու վրայ տարածուող արտերուն եզերքը, առուններու շուրթը, ուրկէ անցնող ջուրի հոսանքէն փոքրիկ մաս մը կրէճը լեցուելով սար կ'իջնէր և համաձողին ծայրը վեր կ'ելլէր, իսկ երբ ջուրը կը թափէր՝ կրէճը վեր կ'ելլէր և համաձողը ուժգին թափով մը բարձիկին վրայ գարնուելով կը հանէր քրտնաւ ձայն մը,

որմէ կասկածող արջերն ու խրտուկ ճագարները սարսափելով կը զգուշանային մօտենալ ցանուած արտերուն: Ահա՛ Աբօ Մրտոյի կարեւոր գիւտը որով աւելի քան 50 տարիներ առաջ այնքան մեծ ծառայութիւն մատուցած էր Սասնոյ աղքատիկ գիւղատնտեսութեան և ցարդ քիւրտերու մէջ ալ կը շարունակուի:

Իննսունական թուականներուն երբ մենք տեսանք Աբօ Մրտոն, թերեւս վաթսունն անցած էր և սակայն ծովասարի կենսունակ օդով ու ջուրով սնած իր ֆիզիքական կազմութիւնը այնքան առողջ ու կայտառ էր որ առոյգ երիտասարդի մը տպաւորութիւնը կը թողուր զինքը տեսողին վրայ: Հասակով կարճ, մեծ ու տափակ քիթ մը ունէր որ չինականէ աւելի ճափոնական էր: Ան կը կրէր համակրելի դէմք մը որուն սեւորակ աչքերը, ինչպէս նաեւ խնձորագարդ բերանն ու բլունչ քիթը հազիւ կը նշմարուէին իր թաւուտ յօնքերու և մօրուքի թնշկոտ մագերուն մէջէն՝ որ առանց խնամքի մնալով իջեր ծածկեր էին իր ամբողջ դէմքն ու ականջները. իսկ հագուստները միշտ բրդեղէն ու մազեղէն էին:

Աբօ Մրտոն թէեւ անգրագէտ մարդ էր, բայց ի բնէ այնքան ուշիմ էր որ կ'արժէ անուանել զինքը անգիր դպիր, մանաւանդ իր պատմած անուշ հէքեաթները որոնք համակ ոսկէզօծուած էին դիւցազնական ընտիր դրուագներով: Իր կարգին խօսելով Սասունցի Դաւիթի մասին կ'ըսէր թէ, Հալէպի հսկայ բերդը Դաւիթն է շինեց և ամէն իրիկուն երբ իր անառիկ բնակարանը՝ Սասնոյ բերդը կը վերադառնար, իր հովուական մախաղին մէջ քանի մը տաշուած խոշոր քարեր գետեղած կը բերէր Սասուն, որոնցմով յետոյ կը շինէ Սասանց տան հոյակապ կամուրջը (այժմ աղայի կամուրջը) որ հակառակ բնութեան ամհի հարուածներուն ցարդ կանգուն կը մնայ Քաղիթ (Պաթման սու) գետին վրայ, որպէս կենդանի վկայ Սասնոյ անցեալի ճարտարապետութեան: Իրօք ալ այդ կամուրջին քարերը յար ու նման

են Հալէպի բերդին քարերուն, որոնց տե-
սակէն ամբողջ Սասնոյ մէջ չեն գտնուիր։
Մեր անգիր զպիւրը շատ անգամ իր
ապրած կեանքէն ճառելով կ'ըսէր թէ
Սասնոյ մէջ թաղուած անհուն գանձեր
կան, թէ տարիներ առաջ արեւելեան կող-
մէն հնախոյզներ եկեր և փիլարի արտին
մէջէն ոսկիով լեցուն հոթը կարաս հաներ
տարեր են, թէ Մարաթուկն ու Անտոքը՝
երկու բարձր լեռները այս անիրաւութեան
չկարենալով հանդուրժել, կը սկսին թըն-
դանօթներ արձակել և չեն թողուր որ
իրենց երկրին մէջ թաղուած գանձերը
հանեն. սակայն երբ Մասիսը իր ահեղ
որոտումով կը զգացնէ որ անոնք իր կող-
մէն զրկուած են, անմիջապէս կը հնա-
զանդին և թոյլ կու տան որ պեղումները

կատարուին։ Իսկ անարեւ Արշոնց գիւղին
համար կը պատմէր թէ տեղւոյն Ս. Քա-
ռասուն Մանկանց սրբավայրին մատրան
մէջ մշտավառ ճրագին իւղը ամէն օր հայ-
թայթելու խոստումը գիւղացիներու կող-
մանէ զրժուելուն հետեւանցով, Աստուած
երկրաշարժով մը գիւղը այնպիսի դիրքի
մը մէջ կը դարձնէ՝ որ տարուան չորս
եղանակներու մէջ ալ արեւու ճառագայթ-
ները հոն չեն ծագիր։
Ասո Մրտոյի վիպական կեանքին ամ-
բողջական գծերն և յուշերը շատ ու
շատ են, բայց դժբախտաբար ուրիշ շատ
կարեւոր աւանդութեանց հետ անոնք եւս
մոռացութեան փոշիներու տակ թաղուած
կը մնան։

ՄԿՐՏԻՉ ՔԷՅ. ՄՈՒՐԱՏԱՆԸ

ԱՄԱՆՈՒՅԵՐ...

Ամառ օրեր են հիմայ,
Ամառ օրեր տօթագին.
Արփին բուրեան գեղհրմայ՝
Կը շառայէ վառ, անգին։

Ամրան ըլլայ օրն երբոր,
Չեմ նըստիր ես չուքի տակ,
Ինչպէս ընել են սովոր,
Պարմանիներն անգիտակ։

Ամառ օրեր են հիմայ.
Արեւուն դէմ կը նըստիմ.
Ու արեւով ես հինայ՝
Կը պարուրեմ սըրտիկն իմ...

Որ երբ ձըմրան ցուրտը գայ,
Ձըլլամ արփւոյն ես կարօտ.
Որ երբ քամակա ալ կը քայ,
Ըլլայ սիրտըս ջեր, արփոտ...:

Աթէնք

ԱՐՍԷՆ-ՊԵԳԱՍ

ՕՐՈՒԱՆ ԳՐՔԵՐ

Oriental Art (Ceramics, Fabrics, Carpets) by
R. Koechlin and G. Migeon. - Trans. by Flo-
rence Heywood. - New York. - The Macmillan
Co. Գունագեղ 100 նկարներով, Գին՝ 12,50 տոլ.

Ասիկա գեղատիպ, մաքուր, ճոխ այն
հրատարակութիւններէն է որ ոչ միայն
պատուաբեր է գրողին ու հրատարակողին,
այլ ունենալն իսկ այդպիսի գեղեցիկ, ար-
ժէքաւոր ու հետաքրքրական և օգտակար
հրատարակութիւնը՝ ամենամեծ հաճոյք է,
ինչպէս կը զգայ տողերս գրողը։

Հատորին ներածութեան մէջ՝ զետեղ-
ուած է կիտոսածեայ կռահ ամաններու մա-
սին ուսումնասիրութիւն մը Raymond
Koechlin է, ուր ամփոփ կերպով կի-
տուածամաններու պատմութիւնը կ'ընէ Ա-
րեւմտեան Ասիոյ մէջ, Պարսկաստան,
Միջագետք և Սիրիա, անմասն չթող-
լով Փոքր Ասիան։ Իսկ Հայոց ունեցած
բաժնին մասին յանուանէ յիշատակու-
թիւն մ'իսկ կը պակսի։ Ասիկա անշուշտ
ընդարձակ նիւթին մէկ մէկ հարեւանցի
ակնարկ մ'ըլլալու տեսակէտէն է։

Ասոր կը յաջորդէ Հիսուսածեղէններու
մասին ակնարկ մը Gaston Migeon է,
նոյնպէս ընդհանուր՝ այնուհանդերձ շա-
հեկան։ Հոս կը հանդիպիմ միակ այս ակն-
արկութեան. «Թրքական շրջաններու մէջ
հիւսուածեղէններու արուեստը՝ Օսմանի
տան ներքեւ թձ-թէ դար, ուր աշխատա-
նոցները՝ Հայաստանի, Անատոլիոյ, եւ
մասնաւորաբար Վոսփորիները և Պոմա-
յիները, թուրք Սուլթաններու մայրա-
քաղաքին, յատկապէս ներշնչուած էին
Պարսկական աշխատանոցներէն»։

Ասոր կը յաջորդէ վերջին ուսումնա-
սիրութիւնը, նոյնպէս Gaston Migeon է,
նուիրուած գորգերու։ Հոս ալ ակնարկու-
թիւն մը Հայկական գորգերու մասին.
«Նկատելի խումբ մը բրդեայ գորգերու
զարդարուած կենդանի ձեւերով, չափա-
զանց համադրեալ, և բնութեան ձեւերով,

շատ խեղաթիւրեալ, Dr. Bode-ն յայ-
տարարուած էին, իր կանխագոյն աշխա-
տութեան մէջ գորգերու նուիրեալ, իբր
հին, և ան զանոնք տեղաւորեց թԳ և թԳ
դարերու չափ ետ։ Հակառակ իրենց հին
գծաձեւերուն կարծրութեան և իրենց ճշ-
գրիտ երկրաչափական կարգադրութեան
M. Martin արդէն հակառակած էր այս
գաղափարին և անոնց տուած Հայկական
ծագում մը շատ նուազ հին։ Ասոր դէմ
բողոքեցին Mr. Jacobi և Mr. Pope։
Վերջինս կը փնտռէ արեւելեան կովկա-
սեան ծագում մը թէ և թէ դարու, մինչ
M. Sarre, որ չի հաւատար թէ հնագոյնը
թե դարէն առաջ ըլլայ՝ հակառակ Mr.
Kendrickի, որ զանոնք աւելի ուշ ժա-
մանակի նկատեց, կը համաձայնի, ըստ
իս, Պրն. Արմենակ Սազըզեանի հետ որ
հաստատեց զանոնք շատ համոզիչ կեր-
պով, յաջորդական նկատառմանց շարքով
մը, իբր բացարձակ Հայկական ծագումը»
(էջ 19)։

Գարձեալ ակնարկելով Թրքական գոր-
գերու մասին, կ'ըսէ. «Նիւթը այլեւս
մետաքս չէ, ինչպէս Պարսկաստանի մէջ,
այլ բուրդ, առատօրէն հայթայթուած հօ-
տերէն Անատոլիոյ, Հայաստանի և Փոքր
Ասիոյ մեծ դաշտերուն» (էջ 20)։

Երկասիրութիւնը նուիրուած ըլլալով
աւելի իբր ցուցակ մը, ներկայացուած
գունաւոր պատկերներու արտատպու-
թեամբ, Մերձաւոր Արեւելքի զանազան
գնահատեալ հնութեանց, չեմ կրնար յա-
ռաջարանը խնդրոյ նիւթ ընել, մանաւանդ
իր շատ համառօտ խմբագրութեան համար։

Իրապէս զմայլելի այս առարկաները
ներկայացուած են շատ գոհացուցիչ ար-
տատպութեամբ, հարազատ գոյներով։ Հոս
ալ կը յիշուին Հայ նուիրատուներ, հա-
ւաքողներ եւ վաճառողներ հնութեանց,
նաեւ հայկական հնութիւններ։

Երրորդ նկարը, գեղեցիկ, Թ դարէն,
պարսկական կիտուածապնակ մը՝ նուիր-
ուած է կիւլպէնկեանի կողմանէ՝ Musée
du Louvre, Paris։ Թիւ 7 ֆոսդադի
(Եգիպտոս) Թ-ԹԱ դարու կիտուածէ աման